

- **שם המחקר:** תרומתן של ההשכלה האקדמית ושל תוכניות ההכשרה המקצועית לידע המקצועי של הצוות המוביל בשירות מוכוון אדם במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה.
- **שנה:** 2024
- **סוג מחקר:** דוקטורט
- **מס' קטלוגי:** 890-688-2022
- **שמות החוקרים:** רויטל קידושין, בהנחיית: פרופ' ניצה דוידוביץ' ופרופ' מאיר לוטן.
- **רשות המחקר:** במחלקה לחינוך, אוניברסיטת אריאל.

תקציר מנהלים

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

רקע

במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות של מדינת ישראל, רשומים נכון לנובמבר 2023, 33,375 אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה). על פי נתונים של האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה, כ- 0.5% מאוכלוסיית הנולדים בשנה, מאובחנים בשלב מוקדם או מתקדם של חייהם, כאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. לאוכלוסייה זו צרכים טיפוליים משמעותיים מעבר לאלו המוכרים באוכלוסייה הכללית. במטרה לשפר הן את איכות הטיפול באנשים עם מש"ה והן את איכות חייהם, ועל מנת לקדם מתן שירות מוכוון אדם במסגרות הדיור החוץ-ביתיות, ישנו צורך בכוח-אדם מקצועי ומיומן. לאור זאת, נותני השירות לאוכלוסייה זו צריכים לעבור הכשרה מתאימה, וכך בעת כניסתם לעבודה יכירו ויבינו את צרכיה של אוכלוסייה זו, ו'ידברו' את השפה המקצועית המתאימה לתחום מורכב זה. כתוצאה מכך, חיוני להעלות את הידע והיכולות של הצוותים הטיפוליים, זאת באמצעות הכשרה מוקדמת ומקיפה.

מטרות המחקר

מטרת המחקר הנוכחי לבדוק את תרומתן של ההשכלה האקדמית ושל תוכניות ההכשרה המקצועית לרכישת ידע מקצועי של העובדים במסגרות הדיור החוץ-ביתיות, המטפלים באנשים עם מש"ה. זאת, מבחינת ידע מקצועי ומבחינת תפיסתם הערכית לשירות מוכוון אדם.

לאור האמור, נוסחו שבע השערות מחקר.

1. יימצא הבדל בתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי בהשוואה לתפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי תהיה גבוהה בהשוואה לתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי. השערה זו אוששה.
2. יימצא הבדל בין בעלי תפקידים שהשכלתם האקדמית היא מהחוג לעבודה סוציאלית לבין אלו שהשכלתם האקדמית מחוג אחר בתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. תפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי תהיה גבוהה יותר בקרב בוגרים של החוג לעבודה סוציאלית בהשוואה לתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי בקרב בוגרי חוגים אחרים. השערה זו אוששה חלקית.

3. יימצא הבדל בין בעלי תפקידים שהשכלתם האקדמית היא מהחוג לעבודה סוציאלית לבין אלו שהשכלתם האקדמית מחוג אחר בתפיסת שירות מוכוון אדם, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. תפיסת שירות מוכוון אדם תהיה גבוהה יותר בקרב בוגרים של החוג לעבודה סוציאלית. השערה זו לא אוששה.
4. יימצא הבדל בין בעלי תפקידים שעברו תוכנית הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות לבין אלו שלא עברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות בתפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי תהיה גבוהה יותר בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל, שעברו הכשרה בשנתיים האחרונות בהשוואה לאלו, שלא עברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות. השערה זו אוששה.
5. יימצא הבדל בין בעלי תפקידים שעברו תוכנית הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות לבין אלו שלא בתפיסת שירות מוכוון אדם בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. תפיסת שירות מוכוון אדם תהיה גבוהה יותר בקרב בעלי תפקידים, שעברו הכשרה בשנתיים האחרונות בהשוואה לאלו, שלא עברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות. השערה זו לא אוששה.
6. יימצא קשר שלילי בין תפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי לבין תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. ככל שתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי תהיה גבוהה יותר, כך תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי תהיה נמוכה יותר, ולהפך. השערה זו אוששה.
7. יימצא קשר חיובי בין תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי לבין שירות מוכוון אדם, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה. ככל שתפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי תהיה גבוהה יותר, כך תפיסת מאפייני שירות מוכוון אדם תהיה גבוהה יותר. השערה זו אוששה.

כמו כן, נוסחו ארבע שאלות מחקר לניתוח האיכותני.

1. באיזו מידה לימודים אקדמיים תורמים לעבודה המקצועית בשדה? התרומה תיבחן בזיקה לפעילות המתבצעת ב'שדה הקליני'.
2. באיזו מידה הכשרות מקצועיות תורמות לעבודה המקצועית בשדה? התרומה תיבחן בזיקה לפעילות המתבצעת ב'שדה הקליני'.
3. מהם ההבדלים בין מאפייני ההשכלה האקדמית לבין מאפייני ההכשרות המקצועיות בהתייחס להתמקצעות הצוות המוביל בתחום מש"ה? האם מאפיינים אלה תומכים בתפיסה של שירות מוכוון אדם?
4. באיזו מידה מתקיים דיאלוג רב מערכתי בין מערך ההשכלה האקדמית לבין מערך ההכשרה המקצועית במטרה לחזק את זיקה לפעילות המתבצעת ב'שדה' – הלכה למעשה?

שיטת המחקר

במחקר הנוכחי, איסוף וניתוח הנתונים נעשה באמצעות שיטת המחקר המשולבת (mixed methods), כמותית ואיכותנית. במחקר הכמותי נטלו חלק 117 אנשי צוות מוביל העובדים במסגרות דיור חוץ-ביתיות בתחום המש"ה ברחבי הארץ. בחלקו האיכותני של המחקר, רואיינו 18 נבדקים המעורבים בתוכניות אקדמיות ובהכשרה מקצועית של אנשי מקצוע בתחום המש"ה. בין מרואיינים אלו נכללו: חמישה נציגי עובדים ישירים; שישה נציגי אקדמיה; נציגה אחת ממינהל מוגבלות ושישה נציגי משפחות מקבלי השירות במסגרות הדיור החוץ-ביתיות.

נעשה שימוש בשאלון מחקר סגור ככלי כמותי ובריאיין אישי חצי מובנה ככלי איכותני. שני כלי מחקר אלו חוברו ותוקפו על ידי עורכת המחקר.

ממצאים עיקריים

ממצאי המחקר עולה כי בבדיקת הבדלים בתוך ובין קבוצות של נבדקים באשר למשתני המחקר התלויים: תפיסת תרומת ההשכלה האקדמית ותפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי ולשירות מוכוון אדם, בקרב בעלי תפקידים בצוות המוביל במסגרות דיור חוץ-ביתיות לאנשים עם מש"ה, נמצא כי תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי (ציון כללי) גבוהה, באופן מובהק, בהשוואה לתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי (ציון כללי) ובהשוואה לתפיסת תרומת שירות מוכוון אדם (ציון כללי). כל אחד מהמדדים בתפיסת תרומת ההכשרה המקצועית נמצא גבוה באופן מובהק בהשוואה לכל אחד מהמדדים בתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית. ממצא מעניין מצביע על כך שבקרב בוגרי החוג לעבודה סוציאלית תפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי אודות 'זכויות ותקנות בישראל' היא גבוהה, באופן מובהק, מתפיסת תרומת ההשכלה האקדמית לידע המקצועי אודות 'צרכים ודרכי התמודדות'.

נמצא כי תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע המקצועי (ציון כללי) בקרב נבדקים שעברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות גבוהה, באופן מובהק, מתפיסת עמיתיהם שלא עברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות. תפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע אודות 'צרכים בסיסיים' בקרב נבדקים שעברו הכשרה מקצועית גבוהה, באופן מובהק, מתפיסת עמיתיהם שלא עברו הכשרה מקצועית בשנתיים האחרונות. ממצא דומה ומובהק נמצא גם בהתייחס לתפיסת תרומת ההכשרה המקצועית לידע אודות 'זכויות ותקנות בישראל'.

דין

המחקר הנוכחי מאיר תחום חשוב, ואף מציל חיים, אודותיו ספרות המחקר, מועטה. נושא המחקר חשוב וייחודי, בשל תרומתו לקידום תפיסת שירות מוכוון אדם ולשיפור איכות חייהם של הדרים במסגרות דיור חוץ-ביתיות. המחקר מציב זרקור בדבר חשיבות ההכשרה שמקבלים אנשי המקצוע הבאים לטפל באנשים עם מוגבלויות, שחלקם מגיעים מלימודי תואר ראשון בחינוך, בעבודה סוציאלית, בתחומים הפארא-רפואיים או בסייעות. שיפור הכישרים, המעמד והסמכות של המטפלים, יקטינו את המרחק שנוצר בין הצוותים למקבלי השירות, קרי אנשים עם מש"ה, ויובילו לשיפור איכות חייהם. בנוסף, הקניית ידע מקצועי מוקדם לעובדים, בטרם כניסתם לעבוד במסגרות אלו, תשפר את מתן השירות, תפחית את אחוזי הנטישה של המקצוע המורכב, תאפשר להם להתמיד בעבודתם, ולהעניק טיפול נכון ומדויק יותר לאנשים עם מש"ה. בהתאם לכך, יתרחב, יתבסס ויתייצב ההון האנושי בתחום זה. הצוותים יהיו מקצועיים יותר בתחומם, יעסקו, שנים ארוכות, במקצוע וישפרו, משמעותית, את המענים לצרכי האדם עם מש"ה. לאחרונה, אנו עדים למגמות במוסדות האקדמיה המלמדות מודלים של פרקטיקה בתחום זה, לדוגמא: באוניברסיטת בר אילן, בטכניון, באוניברסיטת אריאל ובאוניברסיטה העברית. מודלים אלה עשויים לסייע להתמודד ביעילות עם אתגריה של אוכלוסיית המחקר. עם זאת, המגמות מעטות והביקוש דל. לאור ממצאיו של המחקר, ישנה חשיבות רבה לשלב בהן התנסות מעשית לצד הכשרה אקדמית ומקצועית במסגרות הדיור החוץ-ביתיות, מעבר ללימודים העיוניים. המחקר הנוכחי מדגיש את חשיבותם של חיזוק הידע האקדמי ושל עבודת השדה, מאחר זמינות של כח-אדם בעל הכשרה מתקדמת, יכול לשפר את איכות חייהם של אנשים עם מש"ה, ויצור הזדמנויות רבות ויכולות התמודדות עם המורכבויות של תחום זה, המשוע לדידים מקצועיות.

המלצות

מחקר זה מציב זרקור בדבר חשיבות ההכשרה שמקבלים אנשי המקצוע הבאים לטפל באנשים עם מוגבלויות, שחלקם מגיעים מלימודי תואר ראשון בחינוך עבודה סוציאלית, פארא-רפואי או סיעוד. שיפור הכישורים, המעמד והסמכות של המטפלים, יקטינו את המרחק שנוצר בין הצוותים למקבלי השירות – אנשים עם מש"ה ויגרום לשיפור איכות חייהם. בנוסף, הפיכת העובדים לבעלי ידע מוקדם ולמקצועיים יותר עוד לפני כניסתם לעבודה במסגרות, תשפר את מתן השירות, תפחית את אחוזי הנטישה של העבודה, תאפשר להם להתמיד בעבודתם ולהעניק טיפול נכון ומדויק יותר לאנשים עם מש"ה. בהתאם לכך, יתרחב ויתבסס ההון האנושי בתחום שיקבל יציבות, הצוותים יהיו מקצועיים יותר בתחום ההתמקצעותם, והם יוכלו להישאר שנים ארוכות במקצוע וישפרו באופן משמעותי את המענים לצרכי האדם עם מש"ה.

סיכום והמלצות

המחקר בחן את תרומתן של ההשכלה האקדמית ושל תוכניות ההכשרה המקצועית לרכישת ידע מקצועי של העובדים במסגרות הדיור המטפלות באנשים עם מש"ה, הן מבחינת ידע מקצועי והן בתפיסתם הערכית לשירות מוכוון אדם. ממצאיו הצביעו על מגמה ברורה ולפיה תרומת האקדמיה לידע הצוותים פחותה. אחת הדרכים לחזק את הזיקה של הסטודנטים לתחום היא מיצוב העיסוק בתחום כפרופסיה, מתוך כך המלצת המחקר למערכות ההשכלה הגבוהה בישראל להציע קורסים ותוכניות הכשרה מקצועיות להיכרות עם תחום המוגבלויות על ידי מרצים ותכנים הלקוחים מהשדה הקליני. שילוב מיטבי בין תוכניות ההכשרה של אנשי המקצוע לבין ההשכלה האקדמית יפחית את הניתוק הקיים ויאפשר מתן כלים איכותיים ומדויקים עבור הסטודנטים.

המלצת המחקר לאנשי משרד הרווחה הינה העלאת המודעות ושינוי הכיוון גם משמעות חברתית נרחבת, והם יובילו להפחתה בפגיעה בזכויותיהם של אנשים עם מש"ה. לסביבתו של האדם עם המש"ה יש השלכות משמעותיות ורבות משקל על חייו. במידה וסביבה זו מיטבית היא יכולה להעצים, לפתח ולקדם, אולם במידה ואינה מקצועית או אינה מודעת לזכויותיו היא עלולה גם לפגוע בתפקודו, בשיקומו, בהשתלבותו בחברה ובאיכות חייו.

כעולה מספרות המחקר קיימת התפתחות בתוכניות הלימוד בתחום המוגבלויות באוניברסיטאות ובמכללות בארץ ובעולם, עם זאת, התוכניות עדיין מצומצמות בהיקפן וכמות הסטודנטים המגיעים לתחום מצומצמת. אי לכך, יש חשיבות לפתח תוכניות ייעודיות ומותאמות לצרכי השדה, המשלבות תיאוריה ופרקטיקה, אנשי אקדמיה ושדה. שיש בהן פוטנציאל להיות דגם מעורר השראה לקבלת האחר. תרומתה של תוכנית כזו הוא בעל ערך בחברה, שחרטה על דגלה את ערך שוויון ההזדמנויות של כל פרט.

בנוסף, לאור תוצאות המחקר, יש מקום להמליץ על מחקר עתידי שיבחן מדוע מעטים האנשים שפונים ללמוד ולעבוד בתחום מש"ה ובתחום המוגבלויות בכלל. בין המשתנים אותם יש לבחון: התפיסה הרווחת בחברה – סטיגמות, החשש מפני בעלי מוגבלויות, חוסר המודעות לזכויותיהם, השכר הנמוך והלא מתגמל, יחס המדינה לעוסקים בתחום ועוד.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)